

dr Łukasz Jabłoński

Katedra Ekonomii Stosowanej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Czynniki wzrostu gospodarczego w czasie bieżącego kryzysu. Polska na tle wybranych krajów świata

WPROWADZENIE

Umowny początek kryzysu finansowego związanego z załamaniem na rynku kredytów hipotecznych typu *subprime* w USA, a następnie jego transmisja do realnej sfery gospodarek wielu krajów i w konsekwencji przekształcenie się tych wstrząsów w globalny kryzys gospodarczy wyznacza upadek banku inwestycyjnego Lehman Brothers we wrześniu 2008 roku. Załamanie to było bezpośrednio związane z: (a) szybkim wzrostem kredytów hipotecznych w USA, w tym także zaciąganych przez dłużników o coraz mniejszej zdolności kredytowej¹, (b) szybkim wzrostem cen nieruchomości², a także (c) emisją w oparciu o kredyty hipoteczne nowych papierów wartościowych, których zabezpieczeniem były nieruchomości finansowane tymi kredytami [Orłowski, 2008; Rosati, 2010, s. 105].

Negatywne skutki załamania rynku kredytów hipotecznych w USA najszybciej zainfekowały nie tylko amerykański, ale także globalny system bankowy. Wobec tego banki i instytucje finansowe, także poza USA, również ograniczyły działalność kredytową, przez co przedsiębiorstwa, a także gospodarstwa domowe straciły możliwość finansowania swych wydatków konsumpcyjnych i inwestycyjnych. Z kolei globalne załamanie światowego rynku finansowego, który ze względu na znaczną autonomię sfery finansowej w gospodarce światowej³ z jednej

¹ W latach 2000–2007 zadłużenie gospodarstw domowych w USA z tytułu kredytów hipotecznych wzrosło ponad dwukrotnie, tj. z 4821 mld dolarów do 10 540 mld dolarów. Tempo wzrostu wartości tych kredytów w latach 2000–2006 przewyższało 10% rocznie. Wartość tych kredytów w USA wzrosła z 49% PKB do ok. 76% PKB w latach 2000–2007. Co więcej, udział kredytów z udziałem własnym poniżej 10% wzrósł z 5% w 2001 roku do 14% w 2006 roku [Rosati, 2010, s. 127].

² Cena przeciętnego domu w USA wzrosła w 1998 roku o 8%, podczas gdy w kolejnych latach o 12–13%. W niektórych miastach wzrost był jeszcze szybszy. W Miami jedynie w 2005 roku ceny nieruchomości wzrosły o 30% [Orłowski, 2008, s. 67, 230]. W latach 1996–2006 skumulowany wzrost cen nieruchomości w USA wyniósł 92%, podczas gdy w latach 1980–1996 jedynie 27% [Reinhart, Rogoff, 2009, s. 207].

³ S. Flejterski [2010, s. 138] podaje, że proces oderwania się rynków i instytucji finansowych, które powinny wspierać procesy produkcji i konsumpcji, od procesów realnych określa się

strony oraz silne, tak czy inaczej, związanie z produkcją i konsumpcją z drugiej, dość szybko „przełaziło się” do realnej sfery gospodarek wielu krajów świata [Flejterski, 2010, s. 137].

Warto podkreślić, że pierwotne straty amerykańskich gospodarstw domowych z tytułu załamania się rynku kredytów hipotecznych pod koniec pierwszej dekady XXI wieku wyniosły, według różnych szacunków, około 500 mld dolarów. Siła transmisji pierwotnych strat rynku finansowego USA na realną sferę gospodarek wielu krajów wyraźnie odróżnia bieżący kryzys od poprzednich kryzysów finansowych w USA. J. Czekał [2010, s. 189] podaje, iż straty wynikające z kryzysu finansowego w USA z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, kryzys *Savings and Loans Associations*, wynosząc ok. 160 mld dolarów spowodowały jedynie łagodną recesję w gospodarce amerykańskiej. Z kolei niemal równoległe z załamaniem rynku kredytowego w USA w 2008 roku okazało się, że jego skutki dla rynków finansowych będą daleko większe w stosunku do pierwotnego impulsu, a co gorsze, że straty te dość szybko uderzą w realną sferę wielu gospodarek świata. Dynamika wartości agregatów makroekonomicznych USA i innych krajów świata zwłaszcza w 2009 roku pokazała, że impuls o relatywnie niewielkiej wartości stał się przyczyną kilkakrotnie większych strat w różnych instytucjach finansowych.

W związku z tym celem artykułu jest zaprezentowanie zróżnicowania dynamiki zmian PKB, a także czynników leżących u podstaw różnej skali recesji i ożywienia gospodarczego w czasie kryzysu w gospodarkach Polski i wybranych krajów gospodarki światowej w latach 2000–2010.

WZROST GOSPODARCZY

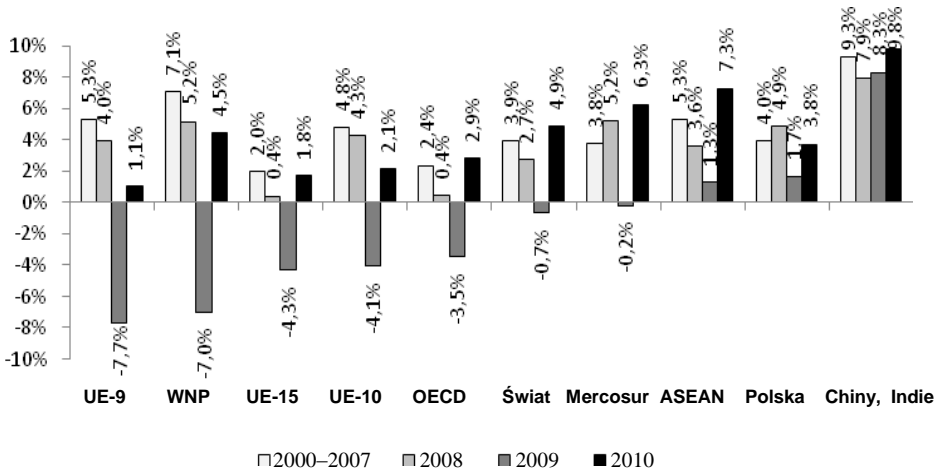
W latach 2000–2007 światowy produkt zwiększał się w tempie wynoszącym ok. 4% rocznie. Z rysunku 1 wynika, iż dynamika PKB była mocno zróżnicowana pomiędzy krajami. W okresie tym najwyższym wzrostem gospodarczym charakteryzowały się Chiny i Indie, których skumulowany PKB rósł w latach 2000–2007 w tempie ok. 9% rocznie. Ze względu także na silny dodatni wpływ tych krajów, zwłaszcza Chin, na wzrost gospodarczy południowo-wschodniej Azji, region ten rósł w tempie przekraczającym 5% rocznie. Dynamicznie, aczkolwiek wolniej niż kontynentalna i południowo-wschodnia Azja, rosły wyłaniające się gospodarki Ameryki Łacińskiej (rysunek 1).

Wysokim wzrostem gospodarczym charakteryzowały się również postsocjalistyczne kraje UE, których średnioroczny wzrost PKB przekraczał 5% rocznie. Warto podkreślić, że dynamika wzrostu PKB była mocno zróżnicowana w tej

w literaturze anglojęzycznej jako *financialization*, zaś w polskiej literaturze zamiennie mianem finansjalizacja, finansjalizacja, finansjeryzacja, ufinansowanie.

grupie krajów. Polska, Czechy, Węgry, Rumunia i Bułgaria rozwijały się wówczas dużo szybciej niż gospodarki nadbałtyckie, czyli Litwa, Łotwa i Estonia, którym, jak przypuszczano, mogło zagrażać przegrzanie [NBP, 2008].

Dużo niższym wzrostem w stosunku do rozwijających się krajów Azji, Ameryki Płd. (Mercosur⁴), a także postsocjalistycznych krajów UE (UE-10) oraz Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP⁵), charakteryzowały się wysoko rozwinięte kraje UE-15, G7⁶, a także strefa euro i OECD. Skumulowany wzrost tych gospodarek w latach 2000–2007 wynosił ok. 2–3% rocznie.

Rysunek 1. Wzrost PKB Polski na tle wybranych grup krajów w latach 2000–2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie [WDI, 2011].

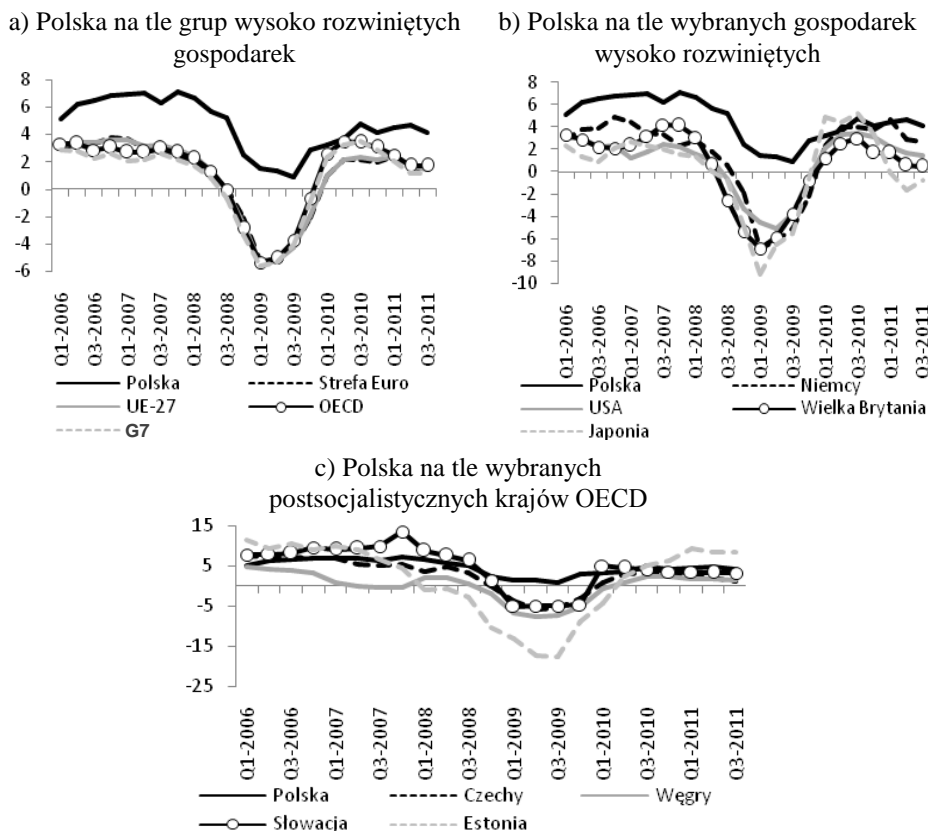
W wyniku załamania na amerykańskim rynku kredytów hipotecznych typu *subprime* tempo wzrostu światowego produktu obniżyło się już w 2008 roku (z 2,7% w latach 2000–2007 do poziomu minus 0,7% w 2009 roku). Zwłaszcza w krajach wysoko rozwiniętych (OECD, strefy euro, G7) wyraźne zmniejszenie tempa wzrostu obserwuje się od początku 2008 roku. Z kolei w drugim i trzecim kwartale 2008 roku gospodarki tych krajów wyraźnie zwolniły i przeszły w fazę recesji, która trwała do końca 2009 roku (rysunek 2).

⁴ Do grupy Mercosur (Wspólny Rynek Południa) włączono: Argentynę, Boliwię, Brazylię, Chile, Ekwador, Kolumbię, Paragwaj, Peru, Urugwaj, Wenezuelę.

⁵ Do grupy WNP (Wspólnota Niepodległych Państw) włączono: Armenię, Azerbejdżan, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Mołdawię, Rosję, Tadżykistan, Turkmenistan, Ukrainę i Uzbekistan, a także Gruzję, która nie jest członkiem tego ugrupowania integracyjnego, jednak rozwija się pod wyraźnym wpływem tej grupy.

⁶ G7 to nieformalne zgromadzenie siedmiu najbogatszych państw świata, tj. USA, Kanady, Japonii, Francji, Wielkiej Brytanii, Niemiec i Włoch.

Wyhamowanie wzrostu gospodarczego w krajach postsocjalistycznych, w tym w Polsce, nastąpiło także w trzecim kwartale 2008 roku, jednakże było ono znacznie mniejsze w stosunku do wysoko rozwiniętych krajów (Niemcy, USA, Wielka Brytania). Z kolei w kolejnych kwartałach, tj. od czwartego kwartału 2008 roku do trzeciego kwartału 2009 roku, recesja w postsocjalistycznych krajach okazała się głębsza niż w gospodarkach wysoko rozwiniętych [NBP, 2010]. Zatem „zaimportowany” do gospodarek postsocjalistycznych, poza Polską, kryzys gospodarczy przyniósł wyższe koszty w postaci spadku PKB niż w gospodarkach wysoko rozwiniętych, które były zarzewiem zjawisk kryzysowych.

Rysunek 2. Kwartalne stopy wzrostu PKB w Polsce na tle wybranych krajów w latach 2006–2011, w stosunku do kwartału roku poprzedniego

Źródło: opracowanie własne na podstawie [OECD, 2012].

Szczególnie wyraźne skutki kryzysu wynikają z rocznych danych dotyczących skumulowanych zmian wielkości PKB w wybranych grupach krajów na różnym poziomie rozwoju (rysunek 1).

Kryzys finansowy spowolnił rozwój gospodarki światowej już w 2008 roku. W latach 2000–2007 światowa produkcja (PKB) rosła w tempie równym ok. 4% rocznie, podczas gdy w 2008 roku stopa ta obniżyła się o ponad 1 punkt procentowy, a kolejno w 2009 roku, a więc w momencie najsilniejszych tendencji recesyjnych, wyniosła minus 0,7%. Z rysunku 1 można wyciągnąć kilka wniosków dotyczących skutków kryzysu finansowego w latach 2008–2009 dla wzrostu gospodarczego krajów na różnym poziomie rozwoju ekonomicznego⁷.

- Kryzys finansowy z lat 2008–2009 najsilniej uderzył w gospodarki wysoko rozwinięte (według klasyfikacji Banku Światowego). Skumulowany PKB tych krajów zmniejszył się w 2009 roku o ok. 3,2%, zaś krajów na średnim i niskim poziomie rozwoju wzrósł o odpowiednio 2,6% i 5,7%.
- Spośród badanych grup krajów kryzys w największym stopniu zmniejszył PKB gospodarek Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) (o ok. 6,9%). Dla porównania skumulowana wielkość produkcji krajów OECD, UE-15 i UE-10 zmniejszyła się w 2009 roku o ok. 4%.
- W 2009 roku Polska zanotowała najwyższy na tle krajów OECD i UE wzrost gospodarczy. Co więcej, w grupie krajów UE-10 jako jedyna zwiększyła PKB w 2009 roku w stosunku do roku poprzedniego. Warto podkreślić, iż Polska wytwarza ok. 40% PKB postsocjalistycznych krajów UE-10. W związku z tym między 2008 i 2009 rokiem skumulowany spadek PKB postsocjalistycznych krajów UE bez Polski (UE-9), a więc Bułgarii, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier okazał się największy na tle analizowanych grup krajów, wynosząc aż minus 7,8%!
- Pierwsze uderzenie kryzysu jedynie w niewielkim stopniu zmniejszyło wielkość produkcji w krajach Ameryki Łacińskiej (Mercosur).
- Zaskakujące z kolei okazały się wyniki ekonomiczne najbardziej zaludnionych krajów Azji, a więc Chin i Indii. Wprawdzie kraje te zmniejszyły tempo wzrostu gospodarczego w 2008 roku w stosunku do lat 2000–2007 z 9,3% do 7,9%, jednakże w 2009 roku, a więc w momencie najsilniejszych w gospodarce światowej tendencji recesyjnych, zdołały zwiększyć PKB o ok. 8,3%. Również rozwijające się kraje południowo-wschodniej Azji dość łagodnie przeszły przez 2009 rok. Silny wpływ wzrostu gospodarczego Chin i Indii, a więc największych i najbardziej dynamicznych gospodarek w regionie zamortyzował negatywne skutki kryzysu dla gospodarek południowo-wschodniej Azji, które w 2009 roku charakteryzowały się skumulowanym wzrostem PKB powyżej 1% (patrz: grupa ASEAN⁸, rysunek 1).

W związku z tym głębokość światowej recesji w 2009 roku wynikała zasadniczo z dużych spadków wielkości produkcji w wysoko rozwiniętych krajach UE, pozaeuropejskich gospodarkach OECD, a także postsocjalistycznych kra-

⁷ Obliczenia własne na podstawie danych WDI [2011].

⁸ W grupie tej uwzględniono kraje: Brunei, Filipiny, Indonezja, Kambodża, Laos, Malesja, Singapur, Tajlandia, Wietnam.

jach WNP. Z kolei rozwijające się kraje kontynentalnej i południowo-wschodniej Azji, a w pewnym stopniu także wschodzące gospodarki Ameryki Płd. ograniczały negatywne skutki kryzysu finansowego, wywołanego zasadniczo załamaniem amerykańskiego rynku kredytów *subprime*, dla produkcji globalnej.

Ożywienie wzrostu gospodarczego nastąpiło na przełomie 2009 i 2010 roku. Po głębokich spadkach w 2009 roku, bardzo zróżnicowanych w różnych regionach świata, globalny PKB zaczął rosnąć w pierwszym kwartale 2010 roku, aby w kolejnych kwartałach systematycznie się umacniać.

Z ilustracji rocznych i kwartalnych danych dotyczących wzrostu gospodarczego w świecie i jego poszczególnych częściach można wnioskować, iż kryzys gospodarczy został stłumiony. Z dość znacznej, gdyż najgłębszej od sześciu dekad recesji gospodarka światowa zdołała wyjść obronną ręką. Spadek wielkości PKB w 2010 roku charakterystyczny był dla nielicznej grupy krajów. Według danych publikowanych przez UNSTAT [2012] w grupie 23 gospodarek, które zmniejszyły wartość PKB w 2010 roku, jest siedem krajów europejskich, w tym sześć UE, tj. Hiszpania (-0,14%), Łotwa (-0,34%), Irlandia (-0,43%), Chorwacja (-1,2%), Rumunia (-1,9%) i Grecja (-3,6%) oraz Islandia (-4,08%). Większość pozostałych krajów, które zanotowały spadek PKB w 2010 roku to kraje z rejonu Karaibów lub Oceanu Spokojnego, niemające dużego wpływu na koniunkturę światową⁹.

Warto jednak podkreślić, że skala pokryzysowego ożywienia jest dość mocno zróżnicowana regionalnie. Bardzo szybkim wzrostem gospodarczym charakteryzowały się w 2010 roku, podobnie zresztą jak w 2009 roku, a więc w czasie najsilniejszych tendencji recesyjnych, największe rozwijające się kraje Azji, a więc Chiny (9,8%) i Indie (8,4%). Szybko rosły również inne kraje rozwijające się środkowej i południowo-wschodniej Azji, tj. Mongolia (6,7%), Indonezja (4,4%), Tajlandia (7,5%), Malezja (6,9%), Kambodża (5,8%), Korea Płd. (5,6%) czy Wietnam (6,5%). Niższą, w stosunku do azjatyckich gospodarek, stopą wzrostu gospodarczego w 2010 roku, jednak wyższą niż 5% charakteryzowały się także kraje Ameryki Płd., tj. Brazylia (7,2%), Argentyna (8,7%), Peru (8,3%) czy Chile (5,07%). Dość szybki wzrost rozwijających się krajów Azji i Ameryki Łacińskiej w 2010 roku rodził obawę o przegrzanie się tych gospodarek i w konsekwencji negatywne skutki tych procesów dla koniunktury światowej.

Wysoko rozwinięte kraje UE-15 i OECD charakteryzowały się przeciętną stopą wzrostu w 2010 roku na poziomie odpowiednio 1,8% i 2,9%. Zatem skala ożywienia w wysoko rozwiniętych krajach jest daleko niższa niż krajów rozwijających się Azji i Ameryki Płd. Wzrost PKB Polski w 2010 roku na poziomie 3,87% okazał się niższy jedynie w stosunku do 6 krajów OECD, tj. Korei Płd.

⁹ W tej grupie krajów znajduje się: Kirgistan (-1,4%), dwa kraje afrykańskie, tj. Gwinea Równikowa (-0,8%), Andora (-3,4%), Wyspy Cooka (-2,5%) na Pacyfiku, Wenezuela (-1,4%), a także kraje wyspiarskie z rejonu Karaibów, a więc: Kiribati (-0,4%), Barbados (-0,5%), Jamajka (-1,1%), Saint Kitts i Nevis (-1,5%), Puerto Rico (-1,8%), St. Vincent i Grenadina (-2,8%), Anguilla (-3,8%), Kajmany (-4,1%), Antigua i Barbuda (-4,2%) oraz Haiti (-5,2%).

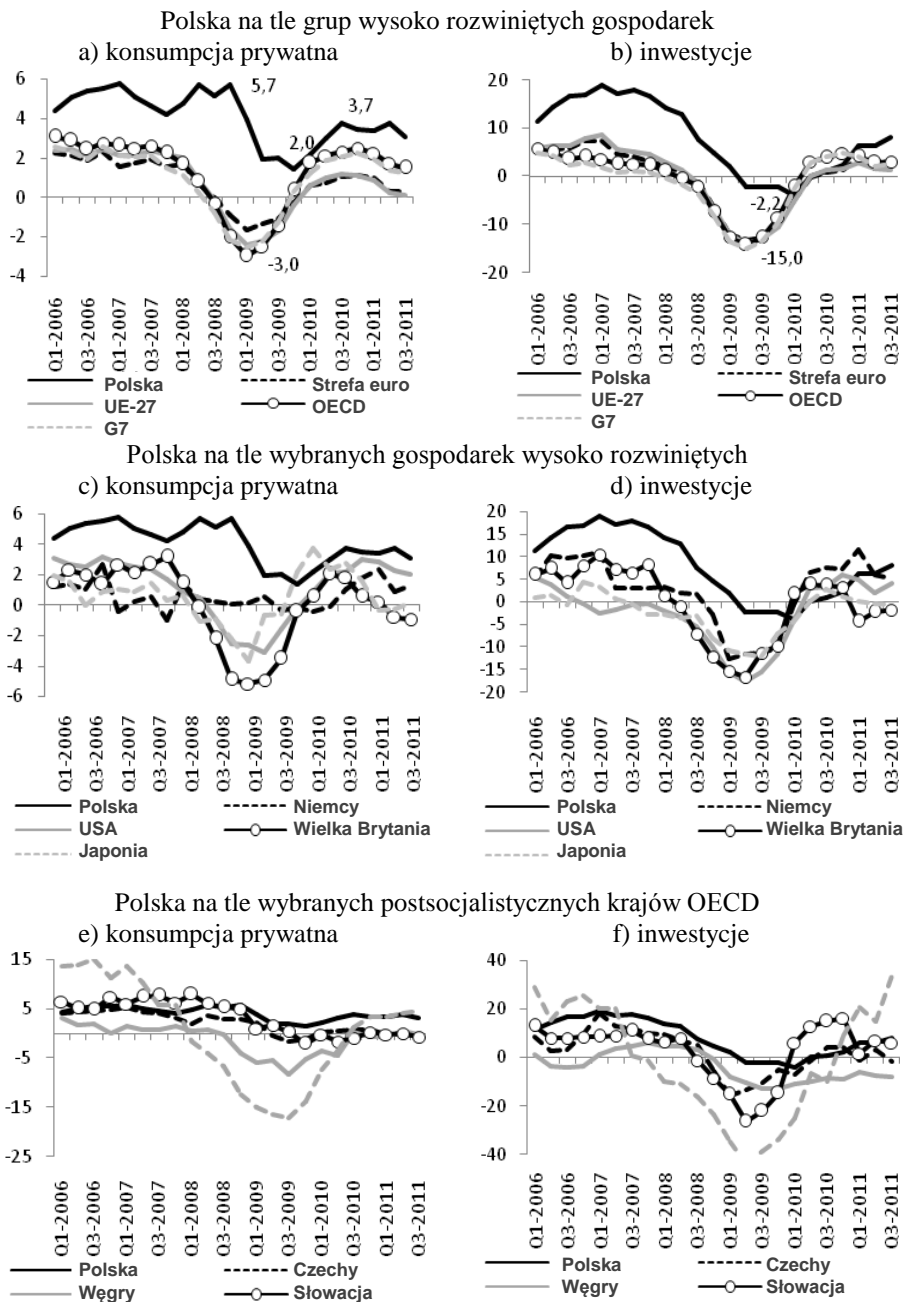
(5,9%), Meksyku (5,6%), Chile (5,07%), Izraela (4,7%), Słowacji (4,1%) i Japonii (3,9), a także Rosji (4,0%) i Ukrainy (4,1%). W związku z tym wzrost gospodarczy świata w 2010 roku na poziomie ok. 5% wynikał zasadniczo ze wzrostu rozwijających się krajów Azji i Ameryki Płd.

TRANSMISJA KRYZYSU FINANSOWEGO DO REALNEJ SFERY GOSPODARKI

W wyniku załamania na amerykańskim rynku kredytów hipotecznych typu *subprime*, gospodarstwa domowe w USA, a zwłaszcza finansowe instytucje uświadomiły sobie, że rynkowa wartość zgromadzonych przez nich papierów wartościowych, tj. akcji funduszy inwestycyjnych, obligacji zabezpieczanych kredytami udzielanymi na zakup nieruchomości, oparta na oczekiwaniach związanych z dalszym wzrostem cen nieruchomości, jest zbyt wysoka i wynika jedynie z nieuzasadnionego optymizmu. W konsekwencji nastąpił spadek cen tych aktywów, co w połączeniu z obniżeniem kapitalizacji giełd uszczupliło majątek gospodarstw domowych i przedsiębiorstw, w tym instytucji finansowych, które swe wydatki (konsumpcyjne i inwestycyjne) finansowały kredytami zabezpieczanymi przyszłymi przychodami z tych aktywów [Woźniak, 2009; Orłowski, 2008].

W drugiej połowie 2008 roku w USA zmniejszyły się popyt konsumpcyjny (ok. 4%) i popyt inwestycyjny (ok. 20%). W wyniku ograniczenia krajowego popytu sektor przedsiębiorstw w USA zmniejszył produkcję, zatrudnienie i wydatki inwestycyjne. Ograniczenie tych wydatków wynikało zaś ze spadku optymizmu dotyczącego przyszłej koniunktury oraz znacznego zmniejszenia przez banki kredytowania bieżącej działalności przedsiębiorstw. Spadek zatrudnienia połączony ze skróceniem czasu pracy istotnie zmniejszył rozporządzalne dochody ludności. Gospodarstwa domowe, przewidując dalszą dekonunkturę, zwiększyły oszczędności, które jeszcze bardziej ograniczyły wydatki konsumpcyjne, co w warunkach kryzysu okazuje się z jednej strony dość oczywistym, z drugiej zaś strony, najgorszym scenariuszem, gdyż wzmacnia tendencje recesyjne [EC, 2009].

Ze względu na silną globalizację, zwłaszcza rynków finansowych (i bankowych), negatywne skutki załamania na amerykańskim rynku kredytów hipotecznych pojawiły się niemal równocześnie, a więc już w trzecim kwartale 2008 roku, w realnych sferach gospodarek wielu krajów. Najszybciej załamanie rynków finansowych ograniczyło popyt inwestycyjny przedsiębiorstw, który zmniejszył się w trzecim kwartale 2008 roku (w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego) w grupie krajów eurolandu o 1,25%, UE-27 o 1,5%, OECD o 2%, zaś G7 o 3,6%. W nieco mniejszym stopniu, ale równie szybko, na kryzys zareagował prywatny popyt konsumpcyjny, który w trzecim kwartale 2008 roku zmniejszył się w krajach strefy euro o 0,02%, UE-27 o 0,13%, OECD o 0,28%, zaś G7 o 0,77%.

Rysunek 3. Kwartalne stopy wzrostu konsumpcji prywatnej i inwestycji w Polsce na tle wybranych krajów w latach 2006–2011, w stosunku do kwartału roku poprzedniego

Źródło: opracowanie własne na podstawie [OECD, 2012].

Z kolei ograniczenie eksportu i importu nastąpiło nieco później, gdyż w czwartym kwartale 2008 roku. W krajach strefy euro eksport zmniejszył się o 6,1%, zaś import o 4,99%, w krajach UE-27 – eksport o 5,5%, import o 5,2%, OECD – eksport o 5,80%, import o 5,88%. Z kolei w gospodarkach G7 import zaczął się obniżać już w trzecim kwartale 2008 roku (o 1,79%) zaś nieco później, tj. w ostatnim kwartale 2008 roku także eksport o 5,98%.

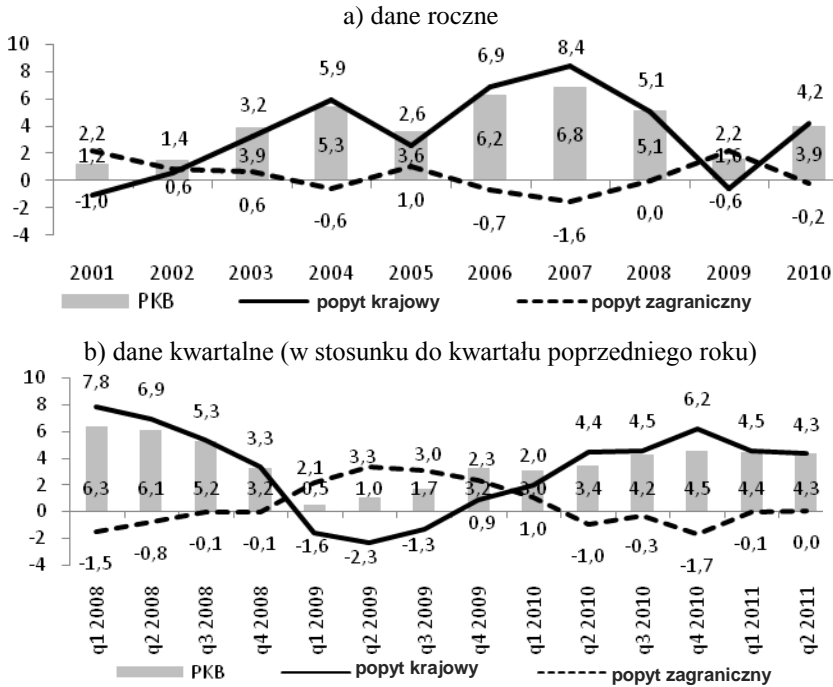
W Polsce skutki kryzysu finansowego ujawniły się z kwartalnym opóźnieniem w stosunku do wysoko rozwiniętych krajów świata. Najszybciej, gdyż w czwartym kwartale 2008 roku, kryzys uderzył w wymianę handlową z zagranicą. Przy czym spadek eksportu w tym kwartale o ok. 2,8% okazał się głębszy niż importu, tj. o ok. 1,7%. W kolejnych kwartałach ze względu na deprecjację złotówki eksport zmniejszał się w mniejszym stopniu niż import. Dekoniunktura i związany z nią spadek optymizmu (przedsiębiorców i konsumentów) zmniejszał dynamikę wzrostu inwestycji w Polsce począwszy od trzeciego kwartału 2008 roku, z 12–14% w pierwszym i drugim kwartale 2008 roku do 2% w pierwszym kwartale 2009 roku. W kolejnych kwartałach malała wielkość inwestycji w Polsce, aż do pierwszego kwartału 2010 roku, gdy zanotowano najgłębszy spadek wartości tego agregatu o ok. 3,9% w stosunku do analogicznego kwartału roku poprzedniego. Warto podkreślić, że najbardziej odpornym na kryzys składnikiem popytu krajowego była konsumpcja indywidualna, której tempo wzrostu obniżyło się wprawdzie w pierwszym kwartale 2009 roku, jednakże w kolejnych kwartałach było dodatnie.

Warto podkreślić, że dynamika konsumpcji prywatnej w Polsce wyróżniała się na tle porównywanych krajów i ich grup. W całym 2009 roku dynamika wzrostu konsumpcji indywidualnej w Polsce była wyższa niż średnio rzecz ujmując w grupie wysoko rozwiniętych gospodarek G7, UE-15, a także w strefie euro. Co więcej, ten składnik popytu krajowego w Polsce charakteryzował się wyższym wzrostem w całym 2009 roku, a więc w czasie najsilniejszych tendencji recesyjnych, również w stosunku do innych postsocjalistycznych krajów regionu, czyli m.in. Czech, Węgier, Słowacji i krajów nadbałtyckich. Zatem dodatnia dynamika wzrostu gospodarczego Polski w kolejnych kwartałach 2009 roku wynikała zasadniczo z dużego udziału rynku krajowego w tworzeniu PKB.

CZYNNIKI ZMIENNOŚCI WZROSTU GOSPODARCZEGO W CZASIE KRYZYSU

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że korzystna sytuacja gospodarcza Polski w czasie najsilniejszych tendencji recesyjnych, a więc w 2009 roku, a także w okresach późniejszych wynikała z zależności występujących między dynamiką i wkładem popytu krajowego oraz popytu zagranicznego we wzrost gospodarczy [NBP, 2010; PAN, 2011; Czekał, 2010; Łaski, Osiałyński, Zięba, 2010, s. 805–829].

Na rysunkach 5, 6 i 7 zaprezentowano stopy wzrostu popytu krajowego, popytu zagranicznego i PKB Polski na tle wybranych krajów i ich grup w pierwszej dekadzie XXI wieku. Porównanie dynamiki tych agregatów makroekonomicznych wskazuje, że w fazach ożywienia bądź wysokiej dynamiki wzrostu gospodarczego popyt krajowy zasadniczo determinuje wzrost PKB. Z kolei w okresach spowolnienia rola popytu krajowego maleje, zaś popytu zagranicznego rośnie.

Rysunek 5. Wzrost PKB, popytu krajowego i popytu zagranicznego w Polsce w latach 2001–2011

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD [2012] oraz GUS [2011].

Ta swego rodzaju wymiennosc między popytowymi czynnikami wzrostu gospodarczego wystąpiła na przełomie XX i XXI wieku, a więc w latach 1998–2002, gdy po załamaniu rynków wschodnich i kontrowersyjnej w opinii wielu ekonomistów polityce schładzania, Polska przeszła w gasnącą fazę wzrostu gospodarczego. Malejąca dynamika wzrostu popytu krajowego, a przez to ujemny jego wkład we wzrost PKB wystąpiły również na przełomie 2008 i 2009 roku. Stopa wzrostu popytu krajowego obniżyła się wówczas z ok. 8% w pierwszym kwartale 2008 roku do poziomu minus 2,3% w drugim kwartale 2009 roku. Z kolei w ujęciu rocznym stopa wzrostu popytu krajowego obniżyła się z ponad 8% w 2008 roku do minus 0,6% w 2009 roku.

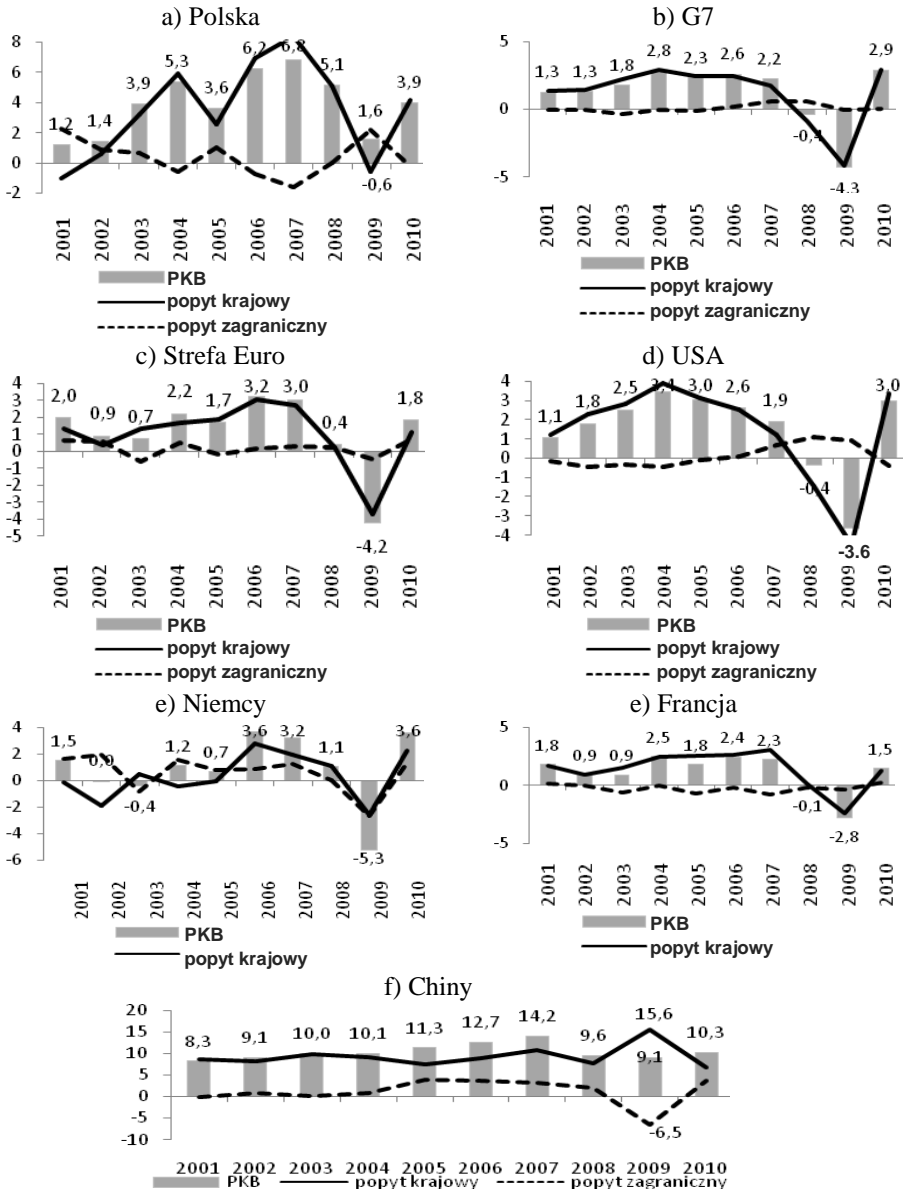
Równoległe z malejącym i ujemnym wkładem popytu krajowego we wzrost PKB, następowało umocnienie się popytu zagranicznego i w konsekwencji jego dodatni wkład we wzrost gospodarczy. Tendencje te zaobserwowano zarówno na przełomie wieków XX i XXI, jak i na przełomie lat 2008 i 2009.

W związku z tym popyt krajowy jest zasadniczym motorem wzrostu PKB Polski w okresie ożywienia, zaś w okresach spowolnienia, czyli innymi słowy w czasie gasnących faz wzrostu gospodarczego, wkład popytu krajowego we wzrost PKB staje się ujemny, zaś popytu zagranicznego dodatni. W związku z tym w Polsce między fazami wzrostu gospodarczego dochodzi do pewnej zamiany między popytowymi motorami wzrostu gospodarczego. Zarówno w okresie spowolnienia wzrostu na przełomie wieków, jak i w 2009 roku wkład popytu zagranicznego we wzrost gospodarczy Polski był wyższy niż popytu krajowego. Co więcej, w okresach gdy dynamika wzrostu gospodarczego obniżała się, jak np. w 2005 roku, wkład popytu zagranicznego we wzrost PKB Polski rósł, zaś popytu krajowego obniżał się.

Ścieżki wzrostu popytu krajowego i popytu zagranicznego, a także zależności między udziałami tych agregatów we wzroście gospodarczym Polski są zasadniczo inne niż w krajach wysoko rozwiniętych (rysunek 6). Oczywiście zasadnicza różnica wynika z głębokości spadków popytu krajowego oraz popytu zagranicznego między Polską oraz grupą G7 i strefą euro. Skumulowane spadki popytu krajowego i popytu zagranicznego okazały się dużo głębsze niż w Polsce. Co więcej, jeśli w czasie najsilniejszych tendencji recesyjnych, a więc w 2009 roku, popyt zagraniczny wspierał wzrost gospodarczy w Polsce, to w grupie krajów G7, a zwłaszcza w strefie euro, agregat ten pogłębiał spadek PKB. Podobne tendencje do zaobserwowanych w grupie G7 i strefy euro zaobserwowano również w gospodarce Niemiec, które w wyniku załamania rynku kredytów hipotecznych typu *subprime* doświadczyły głębokiego spadku popytu krajowego oraz zagranicznego. Nieco inaczej wygląda zmienność analizowanych agregatów ekonomicznych w gospodarce USA, która w pewnym sensie wykazywała podobne cechy do Polski. W związku z tym negatywne skutki załamania rynku finansowego dla krajowego popytu były nieco zamortyzowane wzrostem udziału popytu zagranicznego we wzroście PKB.

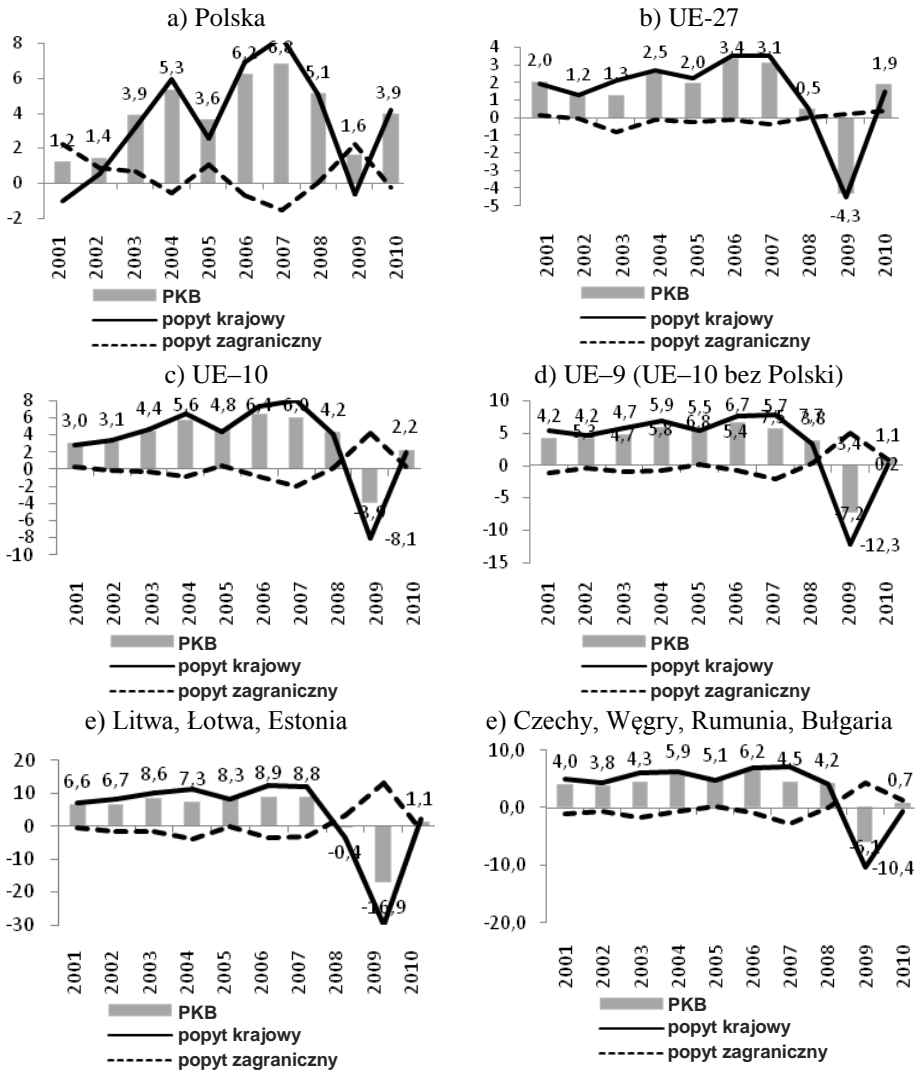
Całkowicie odmienny w stosunku do krajów wysoko rozwiniętych obraz stymulant wzrostu gospodarczego w okresie kryzysu wyłania się z grupy gospodarek postsocjalistycznych UE. W krajach tych, podobnie jak w Polsce, obniżenie krajowego popytu było nieco amortyzowane wzrostem udziału popytu zagranicznego w PKB. Gospodarki postsocjalistyczne funkcjonujące w strefie euro wykazywały podobne tendencje jak kraje wysoko rozwinięte, a więc notowały dość silne obniżenie zarówno popytu krajowego, jak i popytu zagranicznego. Z kolei gospodarki oparte na walutach krajowych doświadczały podobnych jak Polska zależności między popytem krajowym i popytem zagranicznym. Jednakże należy wyraźnie podkreślić, że spadki popytu krajowego (i PKB) w postsocjalistycznych krajach UE były dużo głębsze niż w Polsce. Co więcej, w tej grupie krajów najsilniejsza recesja w zakresie popytu krajowego dotknęła go-

spodarki nadbałtyckie (Litwę, Łotwę, Estonię), gdzie nawet dodatni wkład popytu zagranicznego we wzrost gospodarczy nie powstrzymał ogromnego, gdyż przekraczającego 15% spadku PKB w 2009 roku.

Rysunek 6. Popytowe czynniki wzrostu PKB w Polsce i wybranych krajach w latach 2001–2010, w %

Źródło: opracowanie własne na podstawie [OECD, 2012; UNECE, 2012].

Rysunek 7. Popytowe czynniki wzrostu PKB w Polsce i wybranych krajach UE w latach 2001–2010, w %

Źródło: opracowanie własne na podstawie [OECD, 2012; UNECE, 2012].

PODSUMOWANIE I WNIOSKI Z EKSPANSJI ZJAWISK KRYZYSOWYCH

Porównanie wartości wskaźników dotyczących zmian PKB, konsumpcji prywatnej, inwestycji, a także eksportu i importu Polski na tle wybranych krajów i ich grup umożliwia sformułowanie następujących wniosków.

- Głębokość recesji światowego PKB w 2009 roku wynikała zasadniczo z dużych spadków wielkości produkcji w wysoko rozwiniętych krajach UE, pozaeuropejskich gospodarkach OECD, a także postsocjalistycznych krajach WNP. Z kolei rozwijające się kraje kontynentalnej i południowo-wschodniej Azji, a także w pewnym stopniu także wschodzące gospodarki Ameryki Płd. ograniczały negatywne skutki kryzysu finansowego.
- W 2009 roku Polska zanotowała najwyższy wzrost gospodarczy na tle krajów OECD i UE.
- Ze względu na silną globalizację negatywne dla wzrostu gospodarczego skutki załamania na amerykańskim rynku kredytów hipotecznych ujawniły się niemal równocześnie, a więc już w trzecim kwartale 2008 roku. Negatywny impuls najszybciej ograniczył popyt inwestycyjny przedsiębiorstw, a także prywatny popyt konsumpcyjny, jednak zmniejszenie popytu inwestycyjnego było większe niż prywatnej konsumpcji.
- Z pewnym opóźnieniem w stosunku do konsumpcji prywatnej i inwestycji kryzys finansowy zmniejszył wielkości eksportu i importu.
- Z porównania dynamiki popytowych czynników produkcji Polski wynika, że w fazach ożywienia bądź wysokiej dynamiki wzrostu PKB popyt krajowy zasadniczo determinuje wzrost gospodarczy. Z kolei w okresach spowolnienia rola popytu krajowego maleje, zaś popytu zagranicznego rośnie.

Transmisja negatywnych skutków kryzysu finansowego do realnej sfery gospodarki i wynikający stąd spadek światowego PKB w 2009 roku nie kończy biegu negatywnych zdarzeń wywołanych załamaniem amerykańskiego rynku kredytów hipotecznych typu *subprime*. Ze względu na to, że podmioty ekonomiczne (kredytobiorcy indywidualni, rządy niektórych krajów) przez długi czas zbyt swobodnie, a także, jak można sądzić obecnie, zbyt lekkomyślnie nadwyrężały równowagę na poziomie mikroekonomicznym (między wydatkami i dochodami) oraz zwłaszcza makroekonomicznym (między oszczędnościami i inwestycjami, między wydatkami i dochodami publicznymi) kryzys gospodarczy pokazał swoje nowe oblicze, wynikające z pogarszającego się stanu finansów publicznych wielu krajów. Warto podkreślić, iż kryzys finansowy nie przyczynił się bezpośrednio do kryzysu zadłużeniowego, ale w wyniku spowolnienia aktywności gospodarczej odsłonił zbyt wysoką nierównowagę między wielkością długów publicznych a możliwościami finansowania ich uzyskiwanymi dochodami (Grecja, Włochy, Hiszpania).

W związku z tym obecnie możemy mówić o trzech, chronologicznych, a także w pewnym sensie równoległe występujących, falach kryzysu, tj. finansowego, gospodarczego i zadłużeniowego. Kryzys zadłużeniowy nie dotknął bezpośrednio ani całej gospodarki światowej, ani nawet większości krajów świata. Zainfekował on jednak bezpośrednio i pośrednio bieżący oraz przyszły wzrost gospodarczy wielu krajów (Portugalia, Irlandia, Włochy, Grecja, Hiszpa-

nia)¹⁰. Występujące obecnie negatywne zjawiska w gospodarkach bezpośrednio dotkniętych kryzysem zadłużeniowym dość szybko przenoszą się, w wyniku globalizacji, do innych krajów, czego przejawem jest niestabilność strefy euro.

Co więcej, można przypuszczać, że kryzysy zadłużeniowe oraz wysokie zadłużenie niektórych krajów może dość silnie spowolnić wzrost gospodarczy w innych częściach świata. Dotyczy to zwłaszcza szybko rozwijającego się regionu kontynentalnej i południowo-wschodniej Azji (na czele z Chinami), który od lat uczestniczy w pogłębianiu globalnych nierównowag poprzez „finansowanie” swymi nadwyżkami kapitałowymi (wysokie oszczędności) poziomu życia (wysokiej konsumpcji) krajów bogatych, zwłaszcza USA [Orłowski, 2010, s. 193–194].

Wzrost gospodarczy rozwijających się gospodarek Azji wynika w znacznej mierze z popytu zagranicznego, a więc z eksportu także do krajów wysoko rozwiniętych. Jeśli z kolei niekłe są szanse na przyspieszenie wzrostu gospodarczego krajów wysoko rozwiniętych, to tym samym maleją szanse na wzrost dochodów rozporządzalnych w tych krajach, przeznaczanych na zakup dóbr eksportowych rozwijających się krajów Azji. Zatem dynamika przyszłego wzrostu krajów wysoko rozwiniętych może być barierą dla rozwoju eksportu krajów rozwijających się i tym samym wysokiego wzrostu gospodarczego w tym regionie. Z tych m.in. powodów Chiny przewidują w kolejnych latach obniżenie wzrostu gospodarczego swojej gospodarki, a także innych w regionie Azji¹¹.

LITERATURA

- ADB, 2011, *Asia Economic Monitor. December 2011*, Asian Development Bank, December.
- Czekaj J., 2010, *Wpływ światowego kryzysu gospodarczego na polską gospodarkę* [w:] *Globalizacja, kryzys i co dalej?*, red. G.W. Kołodko, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- EC, 2009, *Economic forecast. Spring 2009*, “European Economy”, no. 3, Directorate-General for Economic and Financial Affairs, European Commission.
- Flejterski S., 2010, *Globalny kryzys bankowo-finansowy. Geneza, aktorzy, konsekwencje* [w:] *Globalizacja, kryzys i co dalej?*, red. G.W. Kołodko, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- Koronowski A., 2011, *Kryzys finansów publicznych czy kryzys płatniczy krajów PIGS?*, „Gospodarka Narodowa”, nr 5–6.
- Łaski K., Osiatyński J., Zięba J., *Czynniki wzrostu PKB w Polsce i w Czechach w 2009 r.*, „Ekonomista”, nr 6.

¹⁰ Szerzej o kryzysie finansów publicznych w tych krajach zob. [Koronowski, 2011, s. 69–84].

¹¹ W grudniu 2011 roku, w stosunku do szacunków z września 2011 roku, Azjatycki Bank Rozwoju obniżył prognozy wzrostu gospodarczego na 2012 rok dla: Chin z 9,1% do 8,8%, Hongkongu z 4,7% do 4,0%, Singapuru z 4,8% do 4,0%; Tajwanu z 4,7% do 4,1%; Korei Płd. z 4,5% do 3,9%; Filipin z 5,1% do 4,8%; Indonezji z 6,8% do 6,5% [ADB, 2011, s. 35].

- NBP, 2008, *Analiza sytuacji gospodarczej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Instytut Ekonomiczny, Biuro Gospodarki Światowej i Europejskiej Integracji Gospodarczej, NBP, czerwiec.
- NBP, 2010, *Analiza sytuacji gospodarczej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Instytut Ekonomiczny, Biuro Gospodarki Światowej i Europejskiej Integracji Gospodarczej, NBP, czerwiec.
- NBP, 2012, *Analiza sytuacji gospodarczej w krajach Europy Środkowej i Wschodniej*, Instytut Ekonomiczny, Biuro Gospodarki Światowej i Europejskiej Integracji Gospodarczej, NBP, czerwiec.
- OECD, 2012, *OECD statistics portal*, <http://stats.oecd.org/WBOS/index.aspx> (dostęp 12.01.2012).
- Orłowski W.M., 2008, *Świat, który oszalał, czyli poradnik na ciekawe czasy*, Agora, Warszawa.
- Orłowski W.M., 2010, *W pogoni za straconym czasem. Wzrost gospodarczy w Europie Środkowo-Wschodniej 1950–2030*, PWE, Warszawa.
- PAN, 2011, *Gospodarka Polski. Prognozy i opinie*, Raport nr 18, Instytut Nauk Ekonomicznych PAN, Warszawa, maj.
- Reinhart C.M., Rogoff K.S., 2009, *This time is different*, Princeton University Press.
- Rosati D., 2010, *Przyczyny i mechanizmy kryzysu finansowego w USA w latach 2007–09* [w:] *Globalizacja, kryzys i co dalej?*, red. G.W. Kołodko, Wydawnictwo Poltext, Warszawa.
- UNSTAT, 2012, *United Nation Statistic Division*, www.unstats.un.org (dostęp styczeń 2012).
- WDI, 2011, *World Development Indicators database*, www.worldbank.org (dostęp listopad 2011).
- Woźniak M.G., 2009, *Globalny kryzys a długookresowy rozwój zintegrowany Polski*, „Przyszłość. Świat – Europa – Polska”, Biuletyn Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk, nr 1/19.

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie zróżnicowania dynamiki zmian PKB, a także czynników leżących u podstaw różnej skali recesji i ożywienia gospodarczego w czasie kryzysu w gospodarkach Polski i wybranych krajów gospodarki światowej w latach 2000–2010.

Z badania wynika, że ścieżka wzrostu gospodarczego Polski w latach 2009–2010 zasadniczo odróżnia się od krajów wysoko rozwiniętych UE i OECD, a także postsocjalistycznych Europy Środkowej i Wschodniej oraz WNP. W 2009 roku Polska zanotowała najwyższy wzrost gospodarczy na tle krajów OECD i UE.

Ze względu na silną globalizację negatywne dla wzrostu gospodarczego skutki załamania na amerykańskim rynku kredytów hipotecznych ujawniły się niemal równocześnie, a więc już w trzecim kwartale 2008 roku. Negatywny impuls najszybciej ograniczył popyt inwestycyjny przedsiębiorstw, a także prywatny popyt konsumpcyjny. Jednakże zmniejszenie popytu inwestycyjnego było większe niż prywatnej konsumpcji. Z pewnym opóźnieniem w stosunku do konsumpcji prywatnej i inwestycji kryzys finansowy zmniejszył wielkości eksportu i importu. Z porównania dynamiki popytowych czynników produkcji Polski wynika, że w fazach ożywienia bądź wysokiej dynamiki wzrostu PKB popyt krajowy zasadniczo determinuje wzrost gospodarczy. Z kolei w okresach spowolnienia rola popytu krajowego maleje, zaś popytu zagranicznego rośnie.

**Demand Factors of Economic Growth during Current Financial Crises.
Poland and Selected Countries of the World**

Summary

The aim of the paper is to present the changes in GDP, and determinants explaining the differences between countries in recession and speed of recovery during the financial crises in Poland and selected countries and their groups between 2000–2010.

The research illustrates that the path of economic growth of Poland was much different comparing to the highly-developed countries of the EU and OECD, and post-socialist countries of Central-East European Countries and CIS. In 2009 Poland achieved the highest rate of economic growth among the OECD and EU member states.

Because of strong economic globalization in the world, the negative outcomes of the financial subprime market in the US for the world economic growth appeared very fast – in the fourth quarter 2008. The negative impulse limited the investment demand of companies and consumption of households. Later then investment and consumption, export and import was triggered. Having compared the rates of growth of investment, consumption, export and import for large sample of countries illustrates that during recovery and fast economic growth in Poland, the domestic demand determines increase in GDP, while during the slowdown the impact of foreign demand becomes more dominant.